

Russian novelists writings. Instead Shevchenko doesn't use any satiric approaches or hidden humour, inherent to Narezhny novel and Somov story accordingly.

Total moralistic trend and noticeable religious orientation draw Shevchenko story to the didactic literature. He managed to express opinions on the causes of social evil in censored publications, and at the same time to portray convincingly the inevitability of punishment for committed crime, spiritual rebirth of man, which is mainly the result of internal willingness for repentance and redemption.

Keywords: *motif of the noble thief, Russian prose of the 1820s, protagonist, story, plot, literal context, construction, confession, humor.*

*Одержано редакцією 13.01.2016
Прийнято до публікації 08.02.2016*

УДК 82(477)09.051

КАРПІНЧУК Галина Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
e-mail: halynakarpinchuk@ukr.net

ВНЕСОК МИХАЙЛА НОВИЦЬКОГО У ДОСЛІДЖЕННЯ ХРОНОЛОГІЇ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті розкрито один із аспектів шевченкознавчої діяльності М. Новицького – його здобутки у створенні хронології життя і творчості Т. Шевченка, що увійшла до лєнінградського видання «Кобзарь: Избранные стихотворения» (1934) під назвою «Краткая хронологическая канва жизни и творчества Шевченко». Основою упорядкованої М. Новицьким хронології стали архівні документи Департаменту поліції і Архіву кївського військового подільського і волинського генерал-губернатора, більшість із яких виявив сам вчений, літературна і мистецька спадщина Шевченка (автографи поетичних та прозових творів, листування, щоденник, малярські твори). Залучив М. Новицький і спогади сучасників Т. Шевченка та напрацювання своїх попередників – М. Чалого, О. Кониського, праці яких вважав найбільшим здобутком дорадянського шевченкознавства.

Ключові слова: *шевченкознавчі дослідження М. Новицького; хронологія; біографія; архівні документи; видання творів Т. Шевченка; автографи; художні твори; шевченкознавство.*

Постановка проблеми. На сьогодні у шевченкознавчій науці ще немає праць, у яких було б зроблено науково-критичний огляд здобутків шевченкознавства ХХ ст. Недостатньо вивчені також конкретні заслуги Д. Багалія, І. Айзенштока, О. Дорошкевича, Є. Кирилюка, Ю. Івакіна, Ф. Сарани та ін. Серед особистостей, відомих і авторитетних у цій галузі науки, був і Михайло Михайлович Новицький (20.09.1892 – 29.03.1964), який понад сорок років активно працював над дослідженням біографії Тараса Шевченка, а також його літературної та мистецької спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про окремі наукові здобутки М. Новицького в галузі шевченкознавства писав Б. Кравців («Шевченкознавство в соцреалістичній дійсності», 1961, «Шевченко і його творчість», 1963, «Доля українського шевченкознавця в УРСР. Пам'яті Михайла Михайловича Новицького», 1964). Згадки про вченого та посилання на його праці є у дослідженнях С. Павличко («Моделі Шевченкознавства в радянській і нерадянській науці», 1991), В. Смілянської («Дослідження біографії», 1975; «Біографічна шевченкіана (1861–1981)», 1984), П. Одарченка («Тарас Шевченко в радянській літературній критиці. 1920–1960», 1991) та ін.

Метою статті є з'ясувати здобутки М. Новицького у створенні хронології життя і творчості Т. Шевченка, вміщеної у виданні «Кобзарь: Избранные стихотворения» (1934) під назвою «Краткая хронологическая канва жизни и творчества Шевченко».

Виклад основного матеріалу. Шевченкознавцям 20-х років минулого століття і, зокрема М. Новицькому випала почесна місія стояти біля витоків академічного шевченкознавства, яке почало формуватися саме у цей період. Тоді найголовнішими шевченкознавчими проблемами були дослідження біографії Т. Шевченка і текстів його творів. Про потребу повної біографії Т. Шевченка йшла мова у статті з актуальних проблем розвитку шевченкознавства у газеті «Вісті ВУЦВК» (11 березня 1922, № 58), а також у працях І. Айзенштока «Шевченкознавство – сучасна проблема» (1922); О. Дорошкевича «Шевченко. (Деякі проблеми з шевченкознавства)» (1924). Життєписам поета, відомим на той час (найголовніші: М. Чалий «Жизнь и произведения Тараса Шевченко. Свод материалов для его биографии», 1882; О. Кониський «Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. Т. I–II», 1898–1901) не вистачало науково-документального підґрунтя.

Над вирішенням зазначених питань і працювали вчені. У 1923 р. співробітники Комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства, у якій і працював М. Новицький із 1921 р., розпочали підготовку повного зібрання творів (далі – ПЗТ), а також опублікували ряд шевченкознавчих досліджень («Шевченко як голос народної душі» (1921) А. Лободи; «З нових матеріалів до історії Кирило-Мефодіївського братства» (1924) В. Міяковського; «Шевченко і романтизм» (1924), «До студіювання Шевченка та його доби» (1925) П. Филиповича; «Поет і плантатор» (1925), «Спадщина Кобзаря Дармограя» (1925) С. Єфремова та ін.

Активну участь у роботі Комісії взяв М. Новицький. Для ПЗТ він зв'язав тексти автографів Шевченка, а також підготував численні коментарі («ПЗТ. Т. IV. Журнал (Щоденні записки)», 1927; «ПЗТ. Т. III. Листування», 1929). У цей час з'явилися його перші наукові праці – дослідження до біографії Шевченка та текстології його творів: «Арешт Шевченка в 1859 р.» (1924), «Поема Т. Шевченка “Мар’яна-черниця”» (1924), «До тексту Шевченкового “Кобзаря”» (1924), «Шевченко в процесі 1847 р. і його папери» (1925), «До історії арешту Т. Шевченка 1850 р.» (1925), «З листування Т. Г. Шевченка» (1926). Де вперше оприлюднено більше 50 документів до трьох арештів Шевченка, окремі листи поета та поему «Мар’яна-черниця» з архіву О. Корсуна. Ці матеріали дали можливість значно доповнити і розширити наукову інформацію про окремі періоди життя українського поета і художника.

Роки т. зв. «українізації» сприяли розвитку української літературної науки і шевченкознавства зокрема. Тоді було надруковано численні публікації до поетики творів Т. Шевченка: «Рима в “Кобзарі” Шевченка» Д. Загула (1924); «Шевченко як прозаїк» (1925), «Проблеми Шевченкової поетики» (1926) Б. Навроцького; «Із студій над Шевченковим стилем» (1924) Б. Якубського та ін. Шевченкознавча діяльність розширюється із заснуванням Інституту Тараса Шевченка у 1926 р. в Харкові із його філією в Києві, поширенню Шевченкового Слова сприяло відкриття Будинку-музею ім. Т. Г. Шевченка (10 листопада 1928; нині Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка), створення Канівського державного музею-заповідника Т. Г. Шевченка (серпень 1925; постанова РНК УСРР «Про оголошення території могили Т. Г. Шевченка Державним Заповідником»; нині – Шевченківський національний заповідник). Найцікавішим та найпродуктивнішим періодом називає 1920-ті роки С. Павличко [1, 335].

Шевченкознавчі дослідження цього часу присвячені здебільшого окремим маловивченим аспектам життя і творчості поета, що створювало ґрунт для написання повної біографії його життя і творчості. «Пока не существует полной, обстоятельной, шаг за шагом прослеженной биографии Шевченко, всякое сообщение о нем имеет значение как подготовительный материал для будущего биографа, который пожелает заняться изучением жизни знаменитого украинского поэта с возможной тщательностью и всесторонностью, – такой висновок робить М. Новицький вже у 1930-х рр. [2, арк. 1]».

Наприкінці 1920-х років у шевченкознавстві відбувся перелом – на зміну об'єктивному академічному шевченкознавству прийшло радянське, підпорядковане партійній марксистсько-ленінській ідеології. Тривали арешти і фізичне знищення вчених, у т. зв. справі СВУ звинуватили та заарештували соратників М. Новицького С. Єфремова

(липень 1929), В. Міяковського (вересень 1929). У поле зору й нагляді НКВС потрапив і М. Новицький. Справу на нього відкрито 12 лютого 1929 р. [3, арк. 171–180]. Переслідувань з боку влади зазнали: А. Річицький, О. Гермайзе, Є. Шабліовський, П. Филипович, М. Зеров, О. Дорошкевич та інші.

М. Новицький ще працював у Комітеті для видань Шевченківських творів при П відділі ВУАН, де тоді очолював групу науковців, що готувала до друку «Словник Шевченкових знайомих», а також готував поетичні тексти для ПЗТ, новий почин якого було присвячено 120-річчю від дня народження поета. (Перші два томи цього видання з'явилися впродовж 1935–1937 років без зазначені прізвища М. Новицького). Під керівництвом вченого Комісія доби й оточення при ВУАН підготувала до друку серію мемуарів: «Спогади про Тараса Шевченка П. Куліша» (1930), «Спогади про Т. Г. Шевченка В. Шевченка» (1931), «На Сир-Дар'ї у ротного командира» М. Д. Н. [Микола Дементійович Новицький]» (1931) та ін.

Тоді ж М. Новицький підготував і подав у виданні «Кобзарь: Избранные стихотворения» (1934) під назвою «Краткая хронологическая канва жизни и творчества Шевченко» загальний огляд біографії поета [4, 333–355]. Тут вперше використано такий хронологічний принцип подачі матеріалу, при якому систематично рік за роком із зазначенням дат дня і місяця вказано основні відомості до життя і творчості Т. Шевченка.

Основою упорядкованої М. Новицьким хронології стали архівні документи Департаменту поліції і Архіву київського військового подільського і волинського генерал-губернатора, більшість із яких виявив сам вчений, літературна і мистецька спадщина Шевченка (автографи поетичних та прозових творів, листування, щоденник, малярські твори). Використав М. Новицький і спогади сучасників Шевченка та напрацювання своїх попередників – М. Чалого, О. Кониського, праці яких вважав найбільшим здобутком дорадянського шевченкознавства. Зокрема, М. Новицький писав, що М. Чалий у праці «Жизнь и произведения Тараса Шевченка» (1882) зробив «...першу докладну спробу зібрати докупи розкиданий матеріал, упорядкувати його, кинувши освітлення на купу сирих, неопрацьованих і різноманітних по якості документів [5, арк. 3]». Користувався М. Новицький і публікаціями періодичних видань: «Киевская старина», «Русская старина», «Русский инвалид», про що свідчать матеріали хронології.

На початку «Краткой хронологической канвы жизни и творчества Шевченко» подано інформацію про народження майбутнього поета в Моринцях, переїзд родини до Кирилівки, навчання в дяків Совгиря і Богорського, у маляра в Лисянці, наймитування Шевченка у священика Григорія Кошиця, навчання в хліпнівського маляра. Є тут також відомості про чумакування з батьком (1824), смерть матері (1823) та батька (1825).

У хронології М. Новицького розкрито період перебування Т. Шевченка в П. Енгельгардта (весна 1829), його приїзд у Вільно, а згодом Петербург (весна 1831). Не маючи ніякого документального підґрунтя, вчений нічого не пише про навчання Т. Шевченка у художників Лампі та Я. Рустемаса, хоча вказує відомості про перебування Т. Шевченка у Варшаві в 1830 р. Як відомо, твердження про відвідування поетом Варшави спростував М. Ткаченко у праці «До перебування Т. Шевченка у Варшаві» [6, 113–121]. Відкинули версію щодо проживання Т. Шевченка у Варшаві й інші шевченкознавці: Д. Косарик, Є. Серета, Є. Кирилюк, П. Жур, В. Смілянська, І. Дзюба. Разом із тим В. Абрамавічус, А. Непокупний, В. Бородін, М. Павлюк, П. Жур припускають, що під час перебування у Вільно Т. Шевченко міг вчитися в когось із родини австрійських художників Лампі [7, 695–697].

Упорядковані М. Новицьким матеріали до життя і творчості Т. Шевченка містять головні відомі дослідникові події: навчання у В. Ширяєва, знайомство з Є. Гребінкою, В. Жуковським, В. Григоровичем, К. Брюлловим, навчання в Академії мистецтв, знайомство з М. Марковичем, Г. Тарновським, В. Штернбергом, листування з Г. Квіткою-Основ'яненком, М. Шевченком. На відміну від попередників (М. Чалого, О. Кониського, Б. Лепкого), М. Новицький опускає історію знайомства Шевченка із І. Сошенком в Літньому саду і вказує лише рік події – 1836. Не зважаючи на це, легендарні свідчення потрапили до

наступних шевченкознавчих досліджень Д. Косарика, М. Ткаченка, Є. Кирилюка, П. Жура. Остаточню спростувала їх В. Смілянська, дослідивши, що легенда «ґрунтується на почутій Шевченком від В. Штернберга оповіді про його власне знайомство зі своїм учителем художником М. Лебедевим [8, 231]».

М. Новицький відзначив також творчі успіхи Т. Шевченка часу навчання: здобуття срібних медалей за роботи «Боєць» (1839), «Хлопчик, що дає хліб собаці» (27 вересня 1840), «Циганка-ворожка» (26 вересня 1841), видання Кобзаря (1840), друк поеми «Гайдамакы» (1841), роботу Шевченка-ілюстратора над виданнями «Наши, списанные с натуры русскими» (1841), «Сто русских литераторов» (1839–1845).

На основі розшуканих документів, автографів Т. Шевченка М. Новицький подав час першої подорожі поета в Україну, зазначивши, що поїздка відбулася весною 1843 і тривала до лютого 1844. Як відомо, О. Кониський датував цю подорож липнем–листопадом 1844 р. «Таким чином, р. 1844 Шевченко рушив на Україну коли не раніш, так ні в якому разі не пізніш липня. Думаю, що перш за все він заїхав до Репніних, а потім до рідної Кирилівки. <...> Далі відомо нам, що під кінець листопада р. 1844 Шевченко був вже в столиці – пише дослідник [9, 147, 152]». Неточно атрибутували подорож і інші шевченкознавці – попередники М. Новицького – В. Маслов (1841–1847), Б. Лепкий (літо 1843 – лютий 1844). Розбіжності в датуванні зустрічаємо і в пізніших працях. Зокрема, Д. Косарик пише, що Т. Шевченко виїхав із Петербурга 13 травня, а на думку М. Ткаченка поїздка відбулася у другій половині квітня [11, 46; 30, 54]. Точну дату подорожі вдалося встановити П. Журу, який з'ясував, що 19 травня поет разом із Є. Гребінкою та його сестрою Людмилою вирушив білоруським трактом [12, 14–17].

У хронології М. Новицький подав також і дату знайомства Т. Шевченка із М. Щепкіним – лютий 1844, а не 1843, як відзначено у працях Г. Паламарчук, І. Волошина, академічній «Біографії» (К., 1984) та ін. [13, 170; 14, 6; 15, 81]. Атрибуцію М. Новицького врахували у ПЗТ: У 12 т. Т. 5, її підтримує і сучасний шевченкознавець В. Мельниченко [16, 321; 17, 120].

На думку вченого, знаменним для Т. Шевченка був 1844 р., коли він підготував і видав альбом «Живописная Украина» та збірки поетичних творів «Чигиринский Кобзарь и Гайдамакы», «Гамалія», «Тризна». Тоді ж було написано поетичні твори «Чигрине, Чигрине...» (19 лютого 1844), «Сова» (6 травня 1844), поему «Сон» (8 червня 1844), «Чого мені нудно?» (13 листопада 1844), «Заворожи мені, волхве» (13 грудня 1844), «Гоголю» (30 грудня 1844), поеми «Єретик» (10 жовтня 1845), «Сліпий» (16 жовтня 1844), «Великий льох» (21 жовтня 1844), «Наймичка» (13 жовтня 1844). М. Новицький спростував неправильне датування поеми «Сон», подане О. Кониським – потрібно не 8 червня 1844, а 8 липня [9, 148; 4, 337].

У праці «Краткая хронология жизни и творчества Шевченко» М. Новицький вперше встановив маршрут другої подорожі Т. Шевченка в Україну: Яготин, Ромни, Мар'їнське, Переяслав, В'юнище, Переяслав, Ісківці, Лубни, Ніжин, Чернігів, Седнів, Київ (знайомство з М. Костомаровим), Фастів, Київ, Оленівка, Борзна, Седнів. Згодом його було уточнено та доповнено П. Журом [18, 115–155].

У хронології М. Новицький першим ввів в науковий обіг інформацію про звернення Т. Шевченка від 27 листопада 1846 до попечителя київського навчального округу О. Траскіна з проханням зарахувати його на посаду викладача малювання в Київський університет. (До речі, в архіві М. Новицького зберігаються його напрацювання – 19 неопублікованих копій документів, що можуть значно розширити інформацію про історію зарахування Шевченка-художника на посаду вчителя малювання Київського університету: прохання кандидата на посаду художника Н. Буяльського київському, подільському і волинському генерал-губернатору Д. Бібікову від 18 лютого 1847 р.; листування посадовців Д. Бібікова, О. Траскіна, міністра народної освіти С. Уварова (7 квітня 1847 – 27 листопада 1847) [19, арк. 1–37].

На відміну від М. Чалого та О. Кониського, значно повніше М. Новицький подав у хронології інформацію про перебування Т. Шевченка на засланні: його від'їзд під наглядом фельд'єгера Віддера в Оренбург (31 травня 1847), прибуття поета в Оренбург (9 червня 1847) та переїзд в Орську фортецю (23 червня 1847). Повніші відомості і про перебування

Шевченка в Оренбурзі – М. Новицький тут відзначив зустріч поета із Ф. Лазаревським та С. Левицьким, яка відбулася 12 червня 1847 р. на квартирі Ф. Лазаревського. Уточнив вчений і відстань від Оренбурга до Орська – 702 верстви (749 кілометрів).

М. Новицький визначив маршрут Т. Шевченка під час Аральської експедиції: направлення в 4 батальйон (Раїм), перебування на шхуні «Константин», переїзд через Сир-Дар'ю на Косарал (прибуття 27 червня 1848), завершення описування берегів Аральського моря (23 вересня 1849), переїзд із Раїма в Оренбург (10 жовтня 1849) для доопрацювання виконаних замальовок.

У хронології М. Новицького є також матеріали про присвоєння Т. Шевченкові звання унтер-офіцера (клопотання генерал-майора Г. Фреймана командира Окремого оренбурзького корпусу В. Перовському від 28 жовтня 1854 та рапорт командира 1-го лінійного батальйону Г. Львова командира 1-ї бригади Л. Федяєву від 7 липня 1855). Повністю історію цього питання розкриває збірник документів 1982 [20, 183, 184, 265, 266].

У період з 1 листопада 1849 р. до 27 квітня 1850 р. в Оренбурзі Т. Шевченко написав такі поезії як: «Лічу в неволі дні і ночі...», «Не молилася за мене...», «Мені здається – я не знаю...», «Буває іноді згадаю...», «І станом гнучим, і красою...», «Петрусь», «Огні горять, музика грає...», виконав окремі портрети, про що зазначає у своїй хронології М. Новицький.

Тут шевченкознавець вказав час знайомства поета із Бр. Залеським, Т. Вернером – листопад 1849; подав час обшуку й арешту Т. Шевченка (27 квітня 1850).

Учений дослідив, що з-під варті Т. Шевченка звільнили 12 травня 1850 р. і перевели в Орську фортецю, подав його переведення в Новопетровське укріплення з наказу В. Обручова, зазначив час перебування Т. Шевченка в Гур'єві (8 жовтня 1850) та прибуття в Новопетровську фортецю (13 жовтня 1850). Адже саме йому належало відкриття справи «Дело о художнике Шевченко, Левицком, Головко», де містилися ці матеріали.

М. Новицький звернув увагу на наслідки арешту Т. Шевченка 1850 р. для В. Обручова, якого з наказу Миколи I було розжалувано з посади командира Окремого оренбурзького корпусу, оренбурзького генерал-губернатора (на його місце з 1851 р. призначено В. Перовського).

У хронології 1934 р. М. Новицький нічого не пише про участь Т. Шевченка у Каратауській експедиції (28 травня – 7 вересня 1851), але саме він розшукав матеріали цієї справи, про що свідчить пізніший біограф поета Д. Косарик [10, 131].

Як встановив М. Новицький, Т. Шевченко впродовж 1852 р. найчастіше з усіх солдатів Новопетровського укріплення був у караулі – 63 рази.

М. Новицький уперше подав докладні на той час відомості про творче життя Т. Шевченка в Новопетровському укріпленні: в цей час він працював над скульптурами, писав повісті «Княгиня», «Музыкант», «Близнецы», драму «Несчастный», клопотався про дозвіл малювати ікони (1854), а також вів щоденник (12 червня 1857 – 13 липня 1858), листувався із С. Гулаком-Артемовським, А. Лизогубом, А. Козачковським та ін. Зокрема, у листі М. Лазаревського від 17 січня 1857 р. мовилося про звільнення Т. Шевченка від служби. Офіційне звільнення поет отримав 21 липня 1857 р.

У «Краткой хронологии жизни и творчества Шевченко» М. Новицький подав маршрут подорожі Т. Шевченка з Новопетровського укріплення до Петербурга: виїзд 2 серпня 1857 р., перебування в Астрахані, Саратові, Казані, Нижньому Новгороді до 9 березня 1858 р. Тут він працював над поемою «Неофіти», портретами М. Брилкина, П. Овсянникова, І. Граса, К. Шрейдерса та ін.

У Москві Т. Шевченко зупинився в домі Щепотьєвої до 4 квітня 1858 р., де переписував твори в «Більшу книжку». М. Новицький подав відомості про прибуття Т. Шевченка в Петербург, його зупинку в будинку Академії мистецтв, оточення та роботу над поетичними і художніми творами цього періоду. Тут він познайомився з родинами Толстих, Жемчужникових, Карташевських.

М. Новицький також встановив логічну і хронологічну послідовність подій, що стосувалися Шевченкової подорожі в Україну 1859 р. Відповідну інформацію

шевченкознавець з'ясував із документів, які розшукав в архіві Департаменту поліції і Архіві київського військового подільського і волинського генерал-губернатора (це лист віце-президента Академії графа Ф. Толстого до міністра імператорського двору О. Адлерберга з проханням дати дозвіл на подорож [початок травня] 1859 р.; звернення Ф. Толстого від 20 травня 1859 р. до віце-секретаря Є. Мюссара з проханням повідомити про рішення Президента Академії мистецтв Великої княгині Марії Миколаївни; відповідь секретаря Марії Миколаївни – Є. Мюссара про її згоду [друга половина травня] 1859 р., звернення О. Адлерберга від 20 травня 1859 р. до начальника Третього відділу В. Долгорукова про подорож Т. Шевченка; дозвіл В. Долгорукова від 23 травня 1859 р. на поїздку Т. Шевченка в Україну і його відповідь за тією самою датою О. Адлербергу з позитивним вирішенням цього питання). (Останній документ в О. Кониський датував 29 травня [9, 491]).

М. Новицький уточнив і час, коли Т. Шевченко виїхав із Петербурга в Україну – кінець травня 1859, тоді як О. Кониський вважав, що поет виїхав 3 червня 1859 р., а на думку Б. Лепкого поїздка відбулася наприкінці червня. Міркування М. Новицького згодом підтримав і М. Ткаченко. Д. Косарик, П. Жур датою виїзду називають 26 травня [10, 203; 18, 362].

Тут також було надруковано маршрут Шевченкової подорожі Україною 1859 р., який М. Новицький встановив на підставі знайдених матеріалів (Лихвин, хутір Хрущова, Пирятин, Михайлова гора, Городище, Корсунь, Кирилівка, Моринці, Корсунь, Пекарі, Межиріччя, Городище, Корсунь, Кирилівка, Межиріччя, Мошни). Він уточнив час перебування поета в Городищі Черкаського повіту (наприкінці червня не одну добу, як вважав О. Кониський, а три дні), де поет гостював у П. Симиренка, К. Яхненка і Ю. Хропаля. З невідомих причин у маршруті пропущено Переяслав, де зупинявся Шевченко, про що писав ще О. Кониський [9, 492].

У шевченкознавчих дослідженнях не має єдиної думки, щодо часу перебування Шевченка в Кирилівці, Моринцях, Корсуні під час його останньої подорожі Україною. М. Новицький припускав, що у Кирилівці та Моринцях Шевченко був 28–30 червня, а з 1 до 9 гостював у В. Шевченка в Корсуні.

Перебуваючи в Україні, Т. Шевченко подарував багатьом своїм знайомим автографи окремих поезій та власні офорти. М. Новицькому вдалося встановити, що серед них були: Н. Хрущова, дружина поміщика Д. Хрущова, з яким Шевченко їхав разом із Москви в Україну (автограф поезії «Садок вишневий коло хати», Лихвин), О. Заліський (офорт «Приятелі», хутір Хрущова).

Датою арешту поета після інциденту в с. Пекарі М. Новицький називає – 13 липня. Цю атрибуцію підтримали Є. Кирилук, П. Жур.

Висвітленню третьої подорожі Шевченка Україною та його арешту у 1859 р. передувала «Хронологічна канва до історії Шевченкового арешту», подана як додаток до статті «Арешт Шевченка в 1859» (1924). Використавши нові відомості, М. Новицький уточнив окремі її дати. Вчений з'ясував, що поета із Черкаського повіту до Києва відправили не 28–29 липня, а 26 липня. Це датування врахували пізніші дослідники життя і творчості поета М. Ткаченко, Д. Косарик, П. Жур. Також було уточнено і дату виїзду із Києва: не 14, а 13 серпня 1859 р. Цю атрибуцію підтримали П. Жур, І. Дзюба [18, 378; 21, 562].

У «Краткой хронологи жизни и творчества Шевченка» М. Новицький назвав твори, написані в останні роки життя поета: «Во Іудеї, во дні они...» (24 жовтня 1859), поему «Марія» (11 листопада 1859), «Ой діброво – темний гаю!..» (15 січня 1860), «Умре муж велій в власяниці...» (17 червня 1860), «Ликері» (5 серпня 1860), «О, люди! люди небораки!..» (3 листопада 1860), «Бували війни й військові сварі...» (26 листопада 1860), «Чи не покинуть нам, небого...» (14–15 лютого 1861), видано «Кобзар», «Букварь южнорусский». У 1860 р. за успіхи в граверстві художник здобув звання академіка Російської академії мистецтв.

Сьогодні, коли розшукано значно більше документів цього періоду життя Т. Шевченка, видно деякі неточності й суперечності у поданій хронології. Зокрема у дослідженні М. Новицького вказано, що у 1822 р. Т. Шевченко розпочав навчання у дядка Совгіря, зазначивши, що йдеться про дядка Василя Губського. Цю інформацію М. Новицький

міг запозичити із праці О. Кониського, який припускав, що Совгир – це Василь Губський. Згодом Д. Красицький на підставі архівних матеріалів уточнив, що йдеться про дяка П. Рубана [22, 43]. Цю атрибуцію врахували й інші шевченкознавці, звернувши увагу, що у Совгира Т. Шевченко навчався не із 1822 р., а із 1823 р. [23, 230].

Було уточнено і час друкування «Кобзаря» – не травень, так як вважав М. Новицький, а квітень 1840 р. [10, 36].

Початок другої подорожі Т. Шевченко датує 23 березня 1859 р. Підставою такої атрибуції став лист Т. Шевченка до Я. Кухаренка, де поет пише: «Отамане! Я сьогодні Петербург покидаю [23, 32]». Як відомо, більшість дослідників датою початку подорожі називають 25 березня (В. Анісов, Є. Серета, П. Жур, І. Дзюба та ін.).

Посилаючися на публікацію Васильєва (Киевская старина. – 1886. – Кн. 2. – С. 135), неточно вказав М. Новицький і дату обшуку та другого арешту Т. Шевченка – 27 квітня 1850 р. Д. Косарик, М. Ткаченко, П. Жур дати обшуку та арешту атрибуують 22 та 23 квітня [10, 127; 11, 139; 18, 221].

У пізніших біографіях, присвячених Шевченку, значно повніші подано відомості про першу та другу подорожі поета в Україну, ширше описано повернення Т. Шевченка із заслання та його зупинку у Нижньому Новгороді 1858 р. Зокрема, уточнено час перебування в Саратові (31 серпня – 1 вересня, а не 30–31 серпня), Самарі (6 вересня; у М. Новицького ця інформація відсутня), Сибірску (9 вересня) та ін.

У своїй хронології опустив М. Новицький інформацію про окремі художні та поетичні твори Т. Шевченка та його не знайдені роботи, які, безперечно, були йому відомі. Нічого не пише він і про труднощі І. Ускова, які виникли після того, як Т. Шевченко залишив укріплення. У хронології відсутня інформація й про окремих персоналій, знайомих Т. Шевченка, що можна пояснити тим, що метою упорядника було подати основні відомості до біографії поета.

Сам М. Новицький, як свідчать архівні матеріали до ненадрукованої статті вченого «Біографи Т. Шевченка Чалий та Кониський» (од. зб. 1), що зберігається в ЦДАМЛМУ зазначав, що серед проблемних і маловивчених моментів у біографії Т. Шевченка залишаються: викуп Т. Шевченка з кріпацтва, його оточення в Академії мистецтв, історія видання альбому «Живописная Украина», взаємини Т. Шевченка і В. Рєпніної, роль поета в Кирило-Мефодіївському братстві, його звільнення із заслання, взаємини Т. Шевченка і Л. Полусмакової, цензура Шевченкових творів.

Того ж року матеріали статті під заголовком «Тарас Шевченко. Краткая хронологическая канва жизни и творчества» використано у виданні «Шевченко и Революция» А. Старчакова (1934) [24, 47–52]. На жаль, імені вченого тут теж не зазначено.

У 1934 р. М. Новицького звільняють із Науково-дослідного Інституту Тараса Шевченка. Причиною звільнення могла бути участь М. Новицького у виданні «Кобзаря» 1931 р. із передмовою А. Річицького та ілюстраціями В. Седляра, де М. Новицький готував тексти творів Т. Шевченка (перевидання цієї книжки з'явилося 1933 р.). Як відомо, «Кобзар» було вилучено із крамниць та бібліотек, а художника за зміст ілюстрацій заарештовано, а згодом і розстріляно.

Через три роки, 26 грудня 1937 р. М. Новицького заарештували. Його, як і інших представників української інтелігенції, звинуватили за ст. 54-8, 54-10, 54-11 («контрреволюційні дії проти радянської влади»). П'ять років ув'язнення М. Новицький відбував у Пермі (урочище Юр'їв острів) та на будівництві Біломор-Балтійського каналу. Згодом упродовж п'яти років працював на шахтах м. Кізел. Історію арешту М. Новицького і період його заслання, матеріали яких зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань (далі ЦДАГО), дослідив С. Білокінь [25, 7–8; 26, 7–8].

У 1946 р. М. Новицький повернувся в Київ і далі упродовж чотирнадцяти років працював у київських музеях Тараса Шевченка: спочатку в Літературно-меморіальному Будинку-музеї ім. Т. Г. Шевченка (1946–1952), згодом – у Державному музеї ім. Т. Г. Шевченка (1954–1962). Проте друкувати всі свої наукові статті М. Новицький не мав

можливості – за ним постійно вели нагляд, а впорядковані шевченкознавцем матеріали друкували під прізвищами інших авторів [27, 155–168; 28, 145–153].

Висновки. Сьогодні не заперечним є той факт, що М. Новицький був першим, хто після М. Чалого і О. Кониського зробив найвагоміший внесок у становлення наукової документальної концепції біографії Т. Шевченка. Очевидно, що праця М. Новицького «Краткая хронологическая канва жизни и творчество Шевченко» є однією із передумов до появи наступних біографій Шевченка. Принцип, який використав М. Новицький в упорядкуванні хронології, було взято до уваги при підготовці збірників А. Анісова, Є. Середи «Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка» (1959), М. Ткаченка «Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка» (1961), П. Жура «Труди і дні Кобзаря» (2003). Наукові здобутки вченого і на сьогодні не втратили свого значення. На основі напрацювань М. Новицького та інших шевченкознавців з'явилася академічна біографія Шевченка Інституту літератури «Т. Г. Шевченко. Біографія» (1984). Шлях у розробці найактуальніших шевченкознавчих питань, присвячених вивченню життя і творчості найбільшого українського поета, продовжили В. Бородін, М. Моренець, П. Жур, Л. Большаков, В. Смілянська та ін.

Список використаної літератури

1. Павличко С. Моделі шевченкознавства в радянській і не радянській науці / С. Павличко // Світи Тараса Шевченка : зб. стат. до 175-річчя з дня народж. поета / [ред. Л. Залеська-Онишкевич, Л. Рудницький, Б. Певний, Т. Гунчак]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1991. – С. 335–442. – (Записки НТШ; Філологічна секція, т. 214; Бібліотека Прологу та Сучасності. Ч. 191. 4).
2. Новицький М. Тарас Григорьевич Шевченко. К его биографии, [19-] // ЦДАМЛМУ. – Ф. 1 : Архів М. М. Новицького. – Оп. 1, од. зб. 11, арк. 1–4.
3. Обзорная справка по архивно-учетному делу № 39716 на Новицкого Михаила Михайловича, 1892 года рождения, бывшего научного сотрудника Украинской Академии наук и Киевского филиала института Шевченко, ныне работающего научным работником Киевского музея Шевченко, [1957], рукопись // ЦДАГО. – Ф. 263, оп. 1, № 57013, фп. № 1473, т. 1. № 49630. – арк. 171–180.
4. Новицький М. Краткая хронологическая канва жизни и творчества Шевченко / М. Новицький // Шевченко Т. Г. Кобзарь : избранные стихотворения / Т. Г. Шевченко; перекл. рос. мовою Ф. Сологуба; вст. ст. А. Старчакова; ред. М. Піксанова; коментарі М. Новицького (М. Зерова); худож. оформл. В. Конашевича. – Л.: ОГИЗ-ГИХЛ, 1934. – С. 333–355.
5. Новицький М. Біографи Т. Шевченка [М.] Чалий та [О.] Кониський, [1930 р.], автограф // ЦДАМЛМУ. – Ф. 1 : Архів М. М. Новицького. – Оп. 1, од. зб. 1, арк. 1–10.
6. Ткаченко М. До перебування Шевченка у Варшаві // Збірник праць сьомої наукової шевченківської конференції. – К., 1959. – С. 113–121.
7. Чуйко Тетяна. Лампі // Шевченківська енциклопедія. Т. 3. – К., 2013. – С. 695–697.
8. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка. (Звід матеріалів до його біографії) / Михайло Чалий; перекл. з рос., післямова та комент. В. Смілянської; відп. ред. С. Гальченко. – К.: Веселка, 2011. – 263 с.
9. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В. Л. Смілянська. – К.: «Дніпро», 1991. – 702 с.
10. Косарик Д. Життя і діяльність Т. Шевченка. Літературна хроніка / Дмитро Косарик. – К.: Рад. письмен., 1955.
11. Ткаченко М. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К., 1961.
12. Жур П. Літо перше. (З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка) / Петро Жур. – К.: Дніпро, 1979.
13. Паламарчук Г. Перша зустріч Шевченка з Щепкіним / Галина Паламарчук // Вітчизна. – 1959. – № 3. – С. 170–174).
14. Волошин І. Шевченко і Щепкін / І. Волошин. – К., 1963. – С. 6.
15. Т. Г. Шевченко. Біографія. – К., 1984. – 560 с.
16. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Шевченко; [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 2001–2013. – Т. 5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записки народної творчості. – 2003. – 496 с.
17. Мельниченко В. Тарас Шевченко в Москві / Володимир Мельниченко. – К.: Либідь, 2009. – С. 120.
18. Жур П. Труди і дні Кобзаря : Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / Петро Жур; Вступ ст. М. М. Павлока. – К.: Дніпро, 2003. – 520 с. – (Бібліотека Шевченківського комітету).
19. Новицький М. Нотатки про роботу Т. Шевченка у Київському університеті у 1846 р. Зошит. [1950-ті рр.] // ЦДАМЛМУ. – Ф. 1 : Архів М. М. Новицького. – Оп. 1, од. зб. 55, арк. 1–37.
20. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії: 1814–1861. – К., 1982.
21. Дзюба І. Тарас Шевченко // Історія української літератури : У 12 т. Т. 4 / НАНУ; Ін-тут л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол. В. Дончик (голова), Л. Скурейко, Н. Бойко (вчений секретар) та ін.; заг. ред. В. Дончика; наук. ред. М. Жулинський. – К.: Наукова думка, 2014.

22. Красицький Д. До біографії Шевченка раннього періоду / Дмитро Красицький // Збірник праць шостої наукової шевченківської конференції. – К., 1958. – С. 43.
23. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Шевченко; [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 2001–2013. – Т. 6. Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – 2003. – 632 с.
24. Новицкий М. Тарас Шевченко : краткая хронологическая канва жизни и творчества / Новицкий М. // Старчаков А. Шевченко и Революция. – Л.: Худож. лит., 1934. – С. 47–52.
25. Білокінь С. Досьє шевченкознавця / Сергій Білокінь // Літературна Україна. – 2007. – № 38 (5226). – С. 1, 8.
26. Білокінь С. Досьє шевченкознавця / Сергій Білокінь // Літературна Україна. – 2007. – № 39 (5227). – С. 7, 8.
27. [Новицкий М. М.]. Неизвестные письма к Шевченко. Из архива М. Чалого / [М. М. Новицкий], Е. П. Дорошенко // Советская Украина. – 1962. – № 10. – С. 155–168.
28. [Новицкий М. М.]. Неизвестные письма к Шевченко. Из архива М. Чалого / [М. М. Новицкий], Е. П. Дорошенко // Советская Украина. – 1962. – № 11. – С. 145–153.

References

1. Pavlychko S. (1991). Models of Shevchenko studies in Soviet and no Soviet study. In *The words of Taras Shevchenko. Scientific notes of Shevchenko society. Philological section. Volume 214*. New York – Paris – Sydney – Toronto – Lviv. pp. 335–442. (in Ukr.)
2. Novitskii M. Taras Grigorievich Shevchenko. For him biography. Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine. Fund 1. Archive of M.M. Novytskyi. Inventory 1. Number of document 11. Sheet 1–4. (in Rus.)
3. M.M. Novitskii case № 39716, [1957], manuscript. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Fund 263. Inventory 1. № 57013. Folder № 1473. Volume 1. № 49630. Sheet 171–180. (in Rus.)
4. Novytskii M. A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works (1934). In *Shevchenko T. G. Kobzar : selected poems*. Leningrad. pp. 333–355. (in Rus.)
5. Novytskyi M. Biographers of T. Shevchenko [M.] Chalyi and [O.] Konyskyi, [1930], autograph // Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine. Fund 1. *Archive of M.M. Novytskyi*. Inventory 1. Number of document 1. Sheet 1–10. (in Ukr.)
6. Tkachenko M. Residence of Shevchenko in Warsaw (1959). In *Collected works of seventh scientific Shevchenko conference*. Kyiv. pp. 113–121. (in Ukr.)
7. Chuiko Tetiana. Lampi. In *Shevchenko encyclopedia. Volume 3*. pp. 695–697.
8. Chalyi M. *Life and works of Taras Shevchenko. (Materials for him biography)*. (2011). Kyiv: Rainbow. (in Ukr.)
9. Kosaryk D. *Life and activities of T. Shevchenko. Literary chronicle (1955)*. Kyiv: Soviet. writer. (in Ukr.)
10. Tkachenko M. *Chronicle of life and works of T.G. Shevchenko (1961)*. Kyiv.
11. Zhur P. *First summer. (Chronicle of life and works of Taras Shevchenko) (1979)*. Kyiv: Dnipro. (in Ukr.)
12. Palamarchuk G. First meeting with Shchepkin (1959). *Vitchyzna. (Homeland)*. 3, 170–174. (in Ukr.)
13. Voloshyn I. *Shevchenko and Shchepkin (1963)*. Kyiv. (in Ukr.)
14. *T. G. Shevchenko. Biography (1984)*. Kyiv. (in Ukr.)
15. Shevchenko T. *Complete works in twelve volumes. Volume 5. Diary. Autobiography. Articles. Archaeological notes*. (2003). Kyiv: Scientific thought. Primer. Notes of folklore. (in Ukr.)
16. Melnychenko V. *Taras Shevchenko in Moscow (2009)*. Kyiv: Lybid. (in Ukr.)
17. Konyskyi O. *Taras Shevchenko. Chronicle him life (1991)*. Kyiv: Dnipro. (in Ukr.)
18. Zhur P. *Works and dies of Kobzar: Chronicle of life and works of T. G. Shevchenko (2003)*. Kyiv: Dnipro. (in Ukr.)
19. Novytskyi M. Notes about work of T. Shevchenko in Kyiv university in 1846. Notebook. [1950]. Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine. Fund 1. *Archive of M.M. Novytskyi*. Inventory 55. Sheet 1–37. (in Ukr.)
20. *Taras Shevchenko. Documents and materials for biography. 1814–1861 (1982)*. Kyiv. (in Ukr.)
21. Dziuba I. *Taras Shevchenko (History of Ukrainian literature in twelve volume (2014). Volume 4*. Kyiv: Scientific thought. (in Ukr.)
22. Krasyskyi D. Biography of Shevchenko early stage. In *Collected works of sixth scientific Shevchenko conference (1958)*. Kyiv. (in Ukr.)
23. *Shevchenko T. Complete works in twelve volumes. Volume 6. Letters. Dedicatory and proprietary inscriptions. Documents, composed by T. Shevchenko or of him part (2003)*. Kyiv: Scientific thought. (in Ukr.)
24. Novytskii M. A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works. In *Starchakov A. Shevchenko and Revolution (1934)*. Leningrad: Literature of art, 1934. (in Rus.)
25. Bilokin S. Dossier of Shevchenko studies (2007). *Literaturna Ukraina (Literary Ukraine)*, 38 (5226), 1, 8. (in Ukr.)
26. Bilokin S. Dossier of Shevchenko studies (2007). *Literaturna Ukraina (Literary Ukraine)*, 39 (5227), 7, 8. (in Ukr.)
27. [Novitskii M. M.]. Doroshenko K. Unknown letters to Shevchenko. In archive of M. Chalyi (1962). *Sovetskaia Ukraina. (Soviet Ukraine)*, 10, 155–168. (in Ukr.)
28. Novitskii M. M.]. Doroshenko K. Unknown letters to Shevchenko. In archive of M. Chalyi (1962). *Sovetskaia Ukraina. (Soviet Ukraine)*, 11, 145–153. (in Ukr.)

KARPINCHUK Galyna Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences, Junior Research Fellow of Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine

e-mail: halynakarpinchuk@ukr.net

**ROLE OF M. NOVYTSKYI IN STUDY OF CHRONOLOGY
OF T. SHEVCHENKO'S LIFE AND CREATIVE WORK**

Abstract. Introduction. *The role of M. Novytskyi as a specialist in study of T. Shevchenko's life and works is investigated in the articles of V. Mitakovskyi, B. Kravtsiv, P. Odarchenko, S. Pavlychko, F. Sarana, S. Bilokin, V. Dudko, V. Smilianska. This subject dedicated thesis "Role of M. M. Novytskyi in the becoming and development of Shevchenko studies in 1920's-1960's" (Karpinchuk G.V. – K., 2015).*

Purpose is to provide detailed analysis of M. Novytskyi's work «A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works», published in the edition «Kobzar': selected poems» (1934).

Methods of study: comparative; textual and analytical; typological and biographical.

Results. In the article «A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works» the most important periods of life and work of T. Shevchenko are represented.

Scientist studied all known on that time literary works (autographs, poems, prose, correspondence, diary) of T. Shevchenko and his works of art, memories of contemporaries about poet, works of Shevchenko studies of M. Chalyi, O. Konyskyi. More of used archival documents in this work was discovered by M. Novytskyi.

Chronology compiled by M. Novytskyi consist of fundamental events of life and works of T. Shevchenko. Childhood, arrival at Petersburg, meeting with Ye. Grebinka, W. Zhukovskyi, W. Grugorovych, K. Bruyllov, studying in Academy of arts are described. Scientist noted success of T. Shevchenko, in particular obtaining of silver medals by painter for works «Fighter» (1839), «The Beggar Boy Giving Bread to a Dog» (1840), «Gipsy Fortune Teller» (1841), editions «Kobzar» (1840), «Haidamaky» (1841).

M. Novytskyi ascertained time of first journey of poet in Ukraine indicated that it was continued from spring 1843 to February 1844. According to author's opinion that more significant to T. Shevchenko was year 1844, when he published album «Picturesque Ukraine» and selected works «Chygyrynskyi's Kobzar and Gaidamaky», «Gamaliia», «Tryzna».

In the article «A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works» M. Novytskyi for the first time determined route of second journey of T. Shevchenko in Ukraine (March 1845 – April 1847).

In contrast to M. Chalyi and O. Konyskyi, M. Novytskyi extended information about life of poet in exile. For the first time M. Novytskyi determined route Aralsk expedition and part in it of T. Shevchenko. Thanks to discovered by him of «Case about painter T. Shevchenko, Levytskyi, Golovko», scientist investigated arrest of poet in April 1850 and his transfer in Novopetrovsk fortification, where T. Shevchenko had wrote prose works «Musician», «Twins», diary (12 June 1857 – 13 July 1858).

In the article M. Novytskyi determined route of poet return from Novopetrovsk fortification to Petersburg (exit 2 August, residence in Astrahan, Saratov, Nyzhnii Novgorod, where poet was writing of poem «Neophytes», portraits of M. Brylkin, P. Ovsianynkov, I. Gras, K. Shreiders.

M. Novytskyi ascertained logical and chronology succession of events about third journey of T. Shevchenko in Ukraine (1859). This information he received in documents from archive of Department of police, Kyiv Podil and Volyn governor-general archive.

In the article «A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works» M. Novytskyi noted works that were written by poet in last years of his life, investigated history about «Kobzar» published in 1860.

Originality. For the first time the role M. Novytskyi as author «A short chronological groundwork of Taras Shevchenko's life and creative works» published in the edition «Kobzar': selected poems» is detailed analysis.

Conclusion. Using archival materials (the documents about three arrests of the poet in the years 1847, 1850, 1859, letters, memories, diary), the scholar wrote the most detailed chronology of life and work of T. Shevchenko at that time, which created the necessary prerequisites for arising the books written by A. Anisov, Ye. Sereda («The cronicle of life and work of T. Shevchenko» (1959, 1976)), M. Tkachenko («The cronicle of life and work of T. Shevchenko» (1961)).

Key words: published works written by M. Novytskyi; chronology; biography; archival documents; Shevchenko's editions of works; poet's autographs; drawings; Shevchenko studies.

Одержано редакцією 20.01.2016
Прийнято до публікації 8.02.2016